

Abstracts Nieuwe staat, nieuwe burgers. Burgerschap in de Lage Landen 1750-1850

KNHG Voorjaarscongres, vrijdag 12 mei 2017, Kloveniersburgwal 48, Amsterdam

Ik hebt noeg noiet van giene moenaerk iet gaet'. Armenbrieven aan de soeverein in Noord en Zuid, c. 1780-1830

Jane Judge (KU Leuven) en Joris Oddens (Universiteit Leiden)

Rond 1800 was rekestreren in de Lage Landen een burgerschapspraktijk bij uitstek: iedereen bestookte hoogwaardigheidsbekleders en bestuurscolleges met smeekbedes, verzoeken, klachten en suggesties. Een bijzonder soort rekest was de armenbrief, waarmee rekestranten te kennen gaven dat zij in armoede verkeerden en vroegen om financiële ondersteuning of een baantje. Zowel in vroegmoderne als in moderne monarchieën richtten de allerarmsten die bij de reguliere lokale instanties de deur waren geweest of verarmde burgers die vreesden voor gezichtsverlies zich per rekest tot de hoogst mogelijke autoriteit in de staat. Dit gebeurde spontaan, maar monarchen stimuleerden deze praktijk ook omdat het hen in de gelegenheid stelde om hun reputatie van vader van de natie waar te maken.

Bestaand onderzoek naar armenbrieven beperkt zich doorgaans tot gevestigde monarchieën. In deze bijdrage bekijken we armenbrieven die werden ingediend in de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden vanaf ongeveer 1780 en later in het Verenigd Koninkrijk der Verenigde Nederlanden. We onderzoeken hoe de auteurs van de rekesten, de vaak nauwelijks geletterde rekestranten (m/v) zelf maar soms ook min of meer professionele schrijvers aan wie zij deze taak uitbesteedden, de relatie tussen burger en bestuur of die tussen onderdaan en vorst onder woorden brachten. We kijken naar brieven aan monarchen met verschillende constitutionele status die functioneerden binnen uiteenlopende staatsvormen (van stadhouder Willem V in de Republiek en keizer Joseph II in de Oostenrijkse Nederlanden tot koning Willem I in het Verenigd Koninkrijk) en we vergelijken deze met brieven uit periodes van revolutionaire omwenteling, toen de hoogste macht in de staat niet werd belichaamd door één persoon. De vraag die ons onderzoek structuur geeft is hoe veel betekenis veranderingen in staatsvorm en staatshoofd nu precies hadden voor burgers bij wie het water aan de lippen stond.

Over de grenzen van de gemeenschap. Onderhandelingen over het behoren tot de lokale samenleving in de Lage Landen, 1750-1850

Carolien Boender (Universiteit Leiden) & Marjolein Schepers (Vrije Universiteit Brussel & Universiteit Gent)

Ongeacht de ingrijpende institutionele veranderingen in burgerschap en onderstandswoonst die tussen 1750 en 1850 plaatsvonden in de Nederlanden, bleven lokale praktijken relatief continu. Verbondenheid met de lokale gemeenschap bleef namelijk een voornaam argument in de onderhandelingen om aanspraak te maken op dergelijke lokale voorzieningen. De continuïteit in

lokale 'beloning' (te vertalen als lokale verbondenheid of thuishoren) was al bewezen voor Engeland door de historicus Keith Snell. In de continentale context van zowel de Noordelijke als de Zuidelijke Nederlanden werd deze continuïteit echter ook gereflecteerd, ondanks de alom aangenomen hypothese dat de Franse periode een breekpunt vormde voor lokale verbondenheid.

In deze bijdrage onderzoeken wij de argumenten die gebruikt werden in onderhandelingen over het mogen (blijven) genieten van lokale rechten en bijstand. Wij putten daarvoor uit ons onderzoek naar stedelijk burgerschap in de Noordelijke Nederlanden (Boender) en onderstandswoonst en armenzorg in de Zuidelijke Nederlanden (Schepers). Beide statussen waren vormen van lidmaatschap in de lokale samenleving. De parochie van onderstandswoonst was de plaats waar iemand armenzorg kon aanvragen (zowel in de stedelijke als rurale context), terwijl stedelijk burgerschap een bredere serie bevatte van sociaal-culturele, politieke en economische rechten en plichten binnen de lokale samenleving. Middels geselecteerde ijkmomenten analyseren wij de onderhandelingen tussen stedelijke en rurale besturen enerzijds en degenen die burgerschap of armenzorg wensten anderzijds. Lokale verbondenheid bleef een argument van belang. Zo werden familiebanden benadrukt, evenals de economische bijdrage van een persoon aan de lokale samenleving of de eerbaarheid van een stadsburger en de deugdzaamheid van een werkloos geworden arbeider. Daarmee werd de morele verplichting van de samenleving om deze persoon op te nemen onderstreept. Wij beargumenteren daarom dat in de praktijk culturele, informele en tevens buitenwettelijke argumenten een belangrijke rol speelden in wie behoorde tot de stedelijke burgerij of de waardige lokale armen. Zo toont ons onderzoek hoe het lokale kader van onverminderd belang bleef in de achttiende en negentiende eeuw. Het onderzoek vormt daarom een aanvulling op de institutionele focus op armenzorg en burgerschap door de continuïteit van de meer informele lokale praktijken te belichten.

De geest der provinciën. Regionale identificatie en gewestelijk particularisme in de Lage Landen, 1795-1830

Brecht Deseure (Passau/Brussel) en Diederik Smit (Leiden)

Aan de vooravond van de negentiende eeuw veranderde de bestuurlijke indeling van de Lage Landen drastisch. Zowel in de Noordelijke als de Zuidelijke Nederlanden maakten de oorspronkelijke gewesten, die sinds de late middeleeuwen het politieke landschap hadden bepaald, plaats voor nieuwe departementen, met neutrale namen en van gelijksoortige omvang. Waar men voorheen had gesproken van de graafschappen Holland en Vlaanderen, sprak men nu van de departementen van de Leie, de Schelde, van Tessel en de Delf. Het was een bewuste poging te breken met het verleden en de ooit zo machtige provincies te incorporeren in een nieuwe, ondeelbare eenheidsstaat.

Dat de eenheidsstaat sindsdien stand heeft gehouden staat niet ter discussie. Maar hoe zit het met de herinnering aan het provinciale verleden en het gewestelijk particularisme? In hoeverre hebben de staatkundige omwentelingen rond 1800 de identificatie met de voormalige Habsburgse Nederlanden kunnen uitwissen?

Deze bijdrage richt zich op de continuïteiten op gewestelijk niveau in zowel Noord als Zuid. Zij laat zien dat ondanks de opeenvolgende machtswisselingen de oorspronkelijke Nederlanden uit het

ancien régime ook in de negentiende eeuw nog een belangrijk referentiepunt bleven. Provinciale namen, grenzen, instellingen en gebruiken werden gehandhaafd en zelfs ingezet om de nieuwe régimes te legitimeren; een ontwikkeling die in de periode van het Verenigd Koninkrijk zijn hoogtepunt kende.

Echter, niet overal was de continuïteit even sterk. Regionaal bestonden er duidelijke tegenstellingen, met name tussen Noord en Zuid. Beide landsdelen kenden hun eigen voorgeschiedenis en gewestelijke tradities en zouden na deling van het Verenigd Koninkrijk ook weer hun eigen weg gaan. In welke opzichten de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden op gewestelijke niveau van elkaar verschilden en in welke mate in beide delen van het Koninkrijk over continuïteit gesproken kan worden zijn dan ook vragen die in deze bijdrage zeker aan de orde zullen komen.

Tot behoud van waardigheid – vertegenwoordigen in de Staten-Generaal (1744-1830)

Lauren Lauret (Universiteit Leiden)

Het thema van dit congres is de vraag of de vele staatkundige vernieuwingen van invloed waren op het gedrag van burgers. De Leden van de Staten-Generaal waren allemaal burgers die door hun vertegenwoordigende functie direct betrokken waren bij de staat die zij hielpen besturen. Ik beschouw de praktijk van vertegenwoordigen en de opvattingen die daaromtrent bestonden daarom als uitingen van betrokken burgerschap door Leden van de Staten-Generaal. In elke vorm die de Staten-Generaal aannamen, speelde vertegenwoordiging een cruciale rol, ongeacht of het nu ging om vertegenwoordiging van provinciale soevereiniteit, particuliere belangen, het Bataafse of het Nederlandse volk. De vergaderingen van de Staten-Generaal kenmerkten zich door een gespannen verhouding tussen het geheel dat zij vertegenwoordigden – de staat, de provincie, het volk – en de mensen die daarvoor in de praktijk verantwoordelijk waren, oftewel de individuele Leden. Hoe deze belangenbehartiging telkens weer gestalte moest krijgen in de verschillende constitutionele versies van de Staten-Generaal bleef inzet van debat. Niets was vanzelfsprekend in de politieke constellatie die ten grondslag lag aan deze vergadering. Daarom was het van belang dat de band tussen de provincies/het volk telkens weer bevestiging kreeg in de Staten-Generaal. In de vergadering resulteerde dit in constante aandacht voor het behoud van een harmonieuze sfeer, omdat in deze vergadering de staat als zodanig gestalte kreeg.

De Staten-Generaal waren als vergadering meer dan de som der provincies: ze gaven door hun bijeenkomst gestalte aan een staat. De vergadering stelde vast dat er een verschil van mening was over hoe de staat te besturen, maar daarna moest de vergadering op zoek naar draagvlak voor besluiten om de Republiek of het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden desondanks mee te besturen. Tegelijkertijd bestond de vergadering uit individuele Leden die zich een houding aanmaten ten aanzien van het deelbelang dat zij vertegenwoordigden. Leden van de vergadering waren dus evengoed bezig met zichzelf een passende houding aan te meten die zowel respect afdwong als uitstraalde ten overstaan van hun collega's. Deze relatie tussen persoonlijke waardigheid en de politieke waardigheid kenmerkte de vergaderingen van de Staten-Generaal. Het bewaken van de correcte manier van vergaderen was van essentieel belang om deze beide waardigheden in stand te houden. De hier gepresenteerde casestudies uit de vergaderpraktijk tonen aan hoe de

vergaderpraktijk en het behoud van politieke en persoonlijke waardigheid ten diepste met elkaar verstrengeld waren in de praktijk van vertegenwoordigen in de Staten-Generaal. Deze verstrengeling verklaart de noodzaak van een ingetogen en behoedzame vergaderpraktijk die zo kenmerkend bleef voor deze vergadering. De niet aflatende spanning tussen de politieke waardigheid van de Staten-Generaal en de persoonlijke waardigheid van de Leden bepaalt de continuïteit in de vergaderpraktijk die in deze paper centraal staat.

Zoet en zuur. Revolutionaire regimes en de veerkracht van netwerken in de Antwerpse en Rotterdamse suikerhandel, 1795-1815

Hilde Greefs (Universiteit van Antwerpen) en Marjolein 't Hart (Huygens-ING en VU Amsterdam)

De Frans-Britse Oorlogen van 1793-1815 verstoorden de economische verhoudingen in Noordwest-Europa. Eeuwenoude handelspatronen raakten ontwricht en de concurrentiepositie van talloze havens werd aangetast. Ook Antwerpen en Rotterdam werden geconfronteerd met onrust en economische onzekerheid. De inlijving bij het Franse Keizerrijk en de vestiging van het Continentale Stelsel van Napoleon had veel nieuwe regelgeving tot gevolg en wierp handelsbarrières op, niet in de laatste plaats met Groot-Brittannië, verergerd door voortdurend wijzigende omstandigheden met betrekking tot de status van neutraliteit, douane, en belastingen, terwijl op zee de dreiging toenam als gevolg van kaapvaart door de strijdende partijen.

We kennen veel voorbeelden van handelselites die roepen om compensatie en belastingenvermindering. Dit wijst op verslechterende omstandigheden voor handel en industrie, handelsroutes die ophielden te bestaan, import die stilviel, en nieuwe belastingen met verwoestende gevolgen. De oorlogen waren ongetwijfeld een grote bron van zorg voor een klasse van kooplieden die doorgaans het best gedijde bij een vreedzame, veilige en ononderbroken status quo. Tegelijkertijd echter ging de handel door. Misschien betrof het geen *business as usual*, maar toch was er vaak sprake van verrassend winstgevende ondernemingen.

Deze paper onderzoekt hoe handelaars en ondernemers reageerden op de crises die werden veroorzaakt door de revolutionaire oorlogen aan de hand van een casestudy over de suikerhandel- en industrie. Wat waren de bepalende factoren voor de veerkracht van de handelsnetwerken? Hoewel veel nieuwe regelgeving behoorlijk 'zuur' was voor de sector, was er ook 'zoet' in de vorm van nieuwe kansen. De omstandigheden verschilden echter fundamenteel in de Zuidelijke en de Noordelijke Nederlanden. Het zuidelijke Antwerpen werd veel eerder ingelijfd bij het Franse Keizerrijk dan het noordelijke Rotterdam. Welke verschillen in veerkracht kunnen we onderscheiden binnen deze groep kooplieden, en hoe kunnen deze verschillen worden verklaard?